

J A A R B O E K

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

Commissie van Redactie:

Dr. W. F. BAX (Amsterdam).

Dr. H. ENNO VAN GELDER (Voorburg).

Dr. J. W. A. VAN HENGEL (Utrecht).

Dr. A. N. ZADOKS-JOSEPHUS JITTA (Amsterdam).

XXXVIII 1951

AMSTERDAM

UITGAVE VAN HET GENOOTSCHAP

1951

MUNTGEWICHTEN

door

Dr. D. A. WITTOP KONING

De aankoop door het Koninklijk Penningkabinet van twee grote gewichten, destijds in gebruik voor het wegen van partijen munten, was aanleiding tot het bijeenbrengen van gegevens over alle mij bekende dergelijke gewichten in openbare verzamelingen.

Het resultaat moge hier volgen.

Voor het wegen van munten waren verschillende soorten gewichten in gebruik:

1. voor het wegen van één exemplaar bij de vervaardiging op de munt z.g. *rechtpenningen* (Frans: *dénéraux*);
2. voor het wegen van meerdere stuks, al dan niet met de zak, zoals in gebruik bij de wisselbanken en de munthuizen;
3. voor het wegen van één munt bij de wisselaar of koopman, het z.g. *goudgewicht* uit de doosjes van vele fabrikanten, zoals in het *Jaarboek* herhaaldelijk besproken en daarom hier dus buiten beschouwing gelaten.

1. *Rechtpenningen of dénéraux.*

a. *Franse tijd.*

In de verzameling oude gewichten van 's Rijks Munt bevindt zich een kistje met opschrift „Dénéraux ou poids pour des pièces d'or et d'argent Monnaie d'Utrecht”. Hierin bevinden zich een aantal gladde koperen plaatjes allen afzonderlijk in papier verpakt, voor het wegen van muntstukken van 40 Francs, 20 Francs, 5 Francs, 2 Francs, 1 Franc en $\frac{1}{2}$ Franc, de Franse muntstukken die, behalve het 40 francsstuk, in 1812 en 1813 ook te Utrecht geslagen zijn.

Van iedere soort zijn drie exemplaren aanwezig, respectievelijk

met het opschrift „fort”, „droit” en „faible”. Dit licht ons dus in over het wegen van de munten aan de Munt te Utrecht. Het plaatje met „droit” geeft het juiste gewicht aan, de beide andere de uiterst toegestane grenzen naar boven en naar beneden.

De plaatjes zijn gemerkt met de initialen V G in schrijffletters in een cirkel.

b. *Koninkrijk der Nederlanden na 1816.*

Dergelijke plaatjes als uit de Franse tijd zijn in de verzameling van de Munt ook uit latere tijd aanwezig, namelijk voor het wegen van $\frac{1}{2}$ CT, 1 CT, 5 CT, 10 CT, 25 CT, 50 CT, 1 G, 3 G en 10 G, met het ijkmerk van T. A. Nagel (Nederlandse leeuw met de letters T.A.N.), ijkmeester-generaal van 1815—1819 en een aesculaapteken; voorts voor 50 CT met het fabrieksmerk van Nagel, namelijk de naam NAGEL in een cartouche; alleen voorzien van het ijkmerk van Nagel voor de 10 CT en voor de zilveren ducaat, aangegeven met z.d. Ook komen weer series van drie exemplaren voor, resp. met de aanduiding B(oven), O(nder) en voor het werkelijk gewicht van de munt zonder nadere aanduiding, o.a. voor de 1 G gemerkt met aesculaapteken.

Ook voor Nederlands Indische munten komen plaatjes voor bijvoorbeeld voor 25 CT N.I. met ijkmerk T. A. Nagel en aesculaapteken en voor $\frac{1}{4}$ gulden met 50 KG
N.I. ongeijkt.

Voorts komen nog vele ongeijkte plaatjes voor uit later tijd.

2. *Gewichten voor het wegen van meerdere munten tegelijk.*

De door de vele ijkletters belangrijkste gewichten zijn de vier door K. M. C. Zevenboom¹⁾ in het *Jaarboek* beschreven gewichten in de verzameling der Technische Hogeschool te Delft. Zij zijn afkomstig (vermoedelijk van de wisselbank) uit Amsterdam.

- a. gemerkt : M.26.4.ONS 12 $\frac{1}{2}$ ENS
aan de andere zijde van de kruk 200 .SILV:RYDERS · MET ·
DE · SACK.
en voorzien van het ijkmerk van J. A. Groengraft, van I.

¹⁾ *Jaarboek* 1950 II, p. 106.

L'Admiral, van S. G. Nagel en van T. A. Nagel benevens
107 jaarletters tusschen 1700 en 1819.

- b. gemerkt $M.22.7.7\frac{1}{2}$ ENS
aan de andere zijde van de kruk
200 SILV. DUCATEN
MET · DE · SACK
met 108 ijkletters tussen 1700 en 1819 en dezelfde ijkmerken
van ijkmeesters-generaal als bij a.
- c. gemerkt 14 · MARCK · ONS
 $11\frac{3}{8}$ ENG
aan de andere kant van de kruk
1000 DUCATEN
SONDER · SACK
het draagt 102 ijkletters uit de jaren 1703—1819 en de ijk-
merken van S. G. Nagel en T. A. Nagel.
- d. gemerkt 7 MARCK · 0 · ONS
 $15\frac{11}{16}$ ENG
aan de andere kant van de kruk
500 DUCATEN
SONDER · SACK
met dezelfde jaarletters als c en de ijkmerken van L'Ad-
miral, S. G. Nagel en T. A. Nagel.
Volgens een mededeling van de heer Zevenboom bevindt
zich in het Historisch Museum te Rotterdam nog een der-
gelijk gewicht gemerkt
 $18 M 3\frac{3}{4} O$
en aan de andere zijde van het handvat
300 SCHEL
het draagt het ijkmerk van L'Admiral en de jaarletter V
van 1755.

Het gewicht, in grammen omgerekend 4300 gram, komt overeen
met 1000 schellingen ter waarde van f 300,—. Het opschrift zal
dan ook gelezen moeten worden als 300 gulden aan schellingen.
Het gewicht van 4.3 gram voor een schelling inplaats van het

oorspronkelijk gewicht van 4.7—4.8 gr. wijst op het door slijtage verminderde gewicht van omstreeks 1800.

Uit ongeveer dezelfde tijd en van hetzelfde type als de ducaatgewichten uit Delft zijn drie series van 4 van deze grote gewichten in het Museum de Lakenhal te Leiden invent.nrs 1134—1136).

1134 gemerkt :

a. 200 STAATE	b. 300 VRISE
3 GULDENS	GULDENS
c. 275	d. 1000
GULDENS	SHELLING
1000 5 EN $\frac{1}{2}$	OOFTE
STUYVERS	300 SCHLLIN

Zij waren bestemd voor het wegen van 200 drie guldensstukken volgens plakkaat van de Staten Generaal van 26 Mei 1694, voor het wegen van 300 Friesche guldens (florijnen) van 28 stuivers, voor het wegen van 1000 schellingen volgens resolutie Staten-Generaal van 10 April 1694 op $5\frac{1}{2}$ stuiver gezet en voor het wegen van 1000 schellingen van 6 stuivers, waarbij het woord SCHLLIN per abuis voor gulden gesteld zal zijn.

1000 gereduceerde schellingen hebben dan een waarde van 275 guldens, 1000 goede schellingen van 300 guldens.

Het tweede stél (1135) is als volgt gemerkt:

a. $\begin{matrix} \circ \circ \\ \circ \end{matrix}$	b. $\begin{matrix} \circ \circ \\ \circ \end{matrix}$
GULDES	HOL AGTEN
	TW
c. $\begin{matrix} \circ \circ \\ \circ \end{matrix}$	d. $\begin{matrix} \circ \circ \\ \circ \end{matrix}$
SESTALVE	EN

Aangezien de tegenwoordige gewichten slechts weinig minder minder zijn dan die van de voorgaande serie zijn deze gewichten bedoeld voor het wegen van dezelfde hoeveelheden munten, inplaats van 200 drieguldens nu echter 600 guldens, hetgeen qua gewicht op hetzelfde neerkomt.

Hollandse 28 stuiverstukken zijn in 1694 slechts als proef in goud en zilver geslagen, het gewicht is waarschijnlijk bedoeld voor de volgens besluit van 20 Mei 1693 met H O L gestempelde florijnen.

Het derde stel (1136) heeft dezelfde muntaanduiding maar op het vierde gewicht is dan het woord SCHELLINGEN aangegeven.

Ook hier is het tegenwoordige gewicht weer wat minder dan dat van de voorgaande series.

Zij zijn dus weer bestemd voor het wegen van dezelfde hoeveelheden guldens, 28 stuiverstukken (florijnen, daalders), sestalve (schellingen van $5\frac{1}{2}$ stuiver) en schellingen van de volle waarde van 6 stuivers.

De geleidelijke gewichtsvermindering illustreert de slijtage van de stukken in de loop der jaren; kan het eerste stel kort na 1694 gedateerd worden, de beide volgende series zijn de opvolgers uit de loop van de 18de eeuw.

Het Koninklijk Penningkabinet verwierf voor kort twee dergelijke gewichten, gemerkt

20 ST MET DE ZAK	52 ST MET DE ZAK
600 GL	520 GL

Het tegenwoordig gewicht bedraagt 6250 resp. 5050 gram zodat deze gewichten bestemd waren voor het wegen van 600 guldens (à 20 stuivers) resp. van 200 rijksdaalders (à 52 stuivers) met de zak.

's Rijks-Munt te Utrecht bezit een kistje met een aantal kleine krukgewichten voor het wegen van meerdere munten en een aantal vierkante koperen plaatjes voor het wegen van één munt (zie boven). Een drietal draagt de Franse lelie (Trooisch gewicht), het ijkmerk van S. G. Nagel en de ijkletter F van 1814. Zij dragen het inschrift 70 DUC , 8 R^D en 100 D.

Zij waren bestemd voor het wegen van ducaten en rijksdaalders.

Een tiental, waaronder één doublet, is gemerkt met het ijkmerk van T. A. Nagel en een aesculaapstaf. Zij zijn voorzien van de inschriften:

20	10	25	50	50	100	100
10 G	3 G	1 G	50 CT	25 CT	10 CT	5 CT
100	200					
1 CT	$\frac{1}{2}$ CT					

en waren dus bestemd voor het wegen van de volledige serie geldstukken van 1817/18.

Twee stuks zijn gemerkt met het fabrieksmerk NAGEL namelijk met inschrift

50
A 25 CT

20
A 1 D

en dus bestemd voor het wegen van kwartjes en ducaten.

Tenslotte is een woord van dank aan Dr. H. Enno van Gelder voor zijn hulp, dit artikel numismatisch verantwoord te doen zijn, hier stellig op zijn plaats.